

Õigus- ja kohtusüsteemi areng

Kristen Michal, justiitsminister

Austatud kohtunikud, head külalised ja head miljonid huvilised veebiavarustes, kes te jälgite ülekannet kohtunike täiskogult Narvast!

Üks justiitsminister ütles kunagi midagi sellist: ministril ei ole õigust eeldada, et ta jätkab ministrina igavesti. Kui aeg tuleb, siis ta lahkub.

Üsna erinev kohtuniku elukutses? Kohtunikutöö on ju eluaegne. Minu meelest on.

Seepärast on mul ka vabadus pidada täna kõnet õndsas teadmatuses, kas mul on ka järgmine aasta see võimalus ja kohustus.

Mis teeb mind üsna vabaks ütleva seda, mis on tähtis. Sellisena peaks seda kõnet ka käsitlema. Kõigepealt räägin mõnest väärtusest, mida pean tähtsaks teiega jagada, seejärel arvudest ja eelnõudest. Ja juba mõne tunni pärast lõpetan:)

Sissejuhatuseks – tähtsaimast. **Väärtustest.**

Miks neist? Sest olen sügavalt veendunud, et paigas ühised väärtused juhivad iga inimest ja iga organisatsiooni palju paremini kui karmid käsulauad või tark ülemus.

Esiteks. Ma tänan kohtunikonda tervest mõistusest lähtuva käitumise ja solidaarsuse eest ülejäänud Eesti ja avaliku sektoriga. Miks ma seda teen?

Sest alati oleks võimalik asjaliku töömeeleolu asemel rääkida intriigidest, mis valitsevad suitsunurgas või köögis. Kurta omavahel näiteks selle üle, et ühiskond ei hinda kohtunikke piisavalt. Et palk ei tõuse ja tööd on palju.

Või veel lihtsam: peita soov mõnd asja mitte teha või plaan oma töö paremas korraldamises ette ebaõnnestuda näiteks ministeeriumile vastandumise viigilehe taha. Seda ei ole juhtunud.

Me oleme vahel eri nõul. Mulle see meeldib.

Mulle meeldib, et on võimalik ausalt ja ebakohaste emotsioonideta öelda üksteisele olulisi asju. See on vastastikune austus – ja minu meelest on see Eesti debattides liiga tihti kaotsis.

Ma tänan selle kaheksa kuu eest, millel olete võtnud heatahtlikult ja abivalmilt rääkida sellest, millisena te näete võimalusi teha Eesti seadusandluses ja kohtusüsteemi korralduses midagi paremaks.

Olen omalt poolt ja ministeeriumi poolt seda hinnanud. Ma arvan, et ma ei üllata kedagi, kui ütlen, et me oleks võinud minna edasi täpselt sellisel kujul nii riigilõive alandava kui kohtumentelust kiirendava eelnõuga. Aga mina isiklikult ja justiitsministeeriumi väike kollektiiv hindas seda, et oli palju neid, kes tulid otse või kollektiivselt ja ütlesid, et vastasseisu asemel tahaks nad panustada.

Nii ongi kohtunikkonna arvamusele toetudes eemaldatud eelnõust see osa, mis vajab tööd ja kuhu te olite valmis veel panustama.

Seega – esimene oluline ühine väärtus võiks olla austus ja aus debatt ühise eesmärgi nimel. Parema kohtupidamise nimel.

Teiseks. Kohtute ja kohtunike rollist ühiskonnas. Avatusest ja suhestumisest ühiskonnas toimuvasse.

Minu meelest on ülimalt sümpaatne ja märgilise tähendusega, et eelmise aasta pressisõbraks valiti Harju maakohtu esimees Helve Särghava.

See on hea märk mitmest olulisest mõttest:

A – et kohtunik võib olla avatud ning aidata ühiskonnal mõista, miks midagi otsustati just nii, nagu otsustati.

B – ühiskond vajab intelligentset selgitust ja õiguslikku arvamust.

C – kohtunikkond on osa selle aluspõhjast. Kohtunik on arvamusiider.

ja D ... ehk näeb liiga harva rääkivat kohtunikku.

Inimesed on erinevad. Käekiri on erinev. Samuti soov ja võime avalikkusega suhelda.

Kui me tahame, et Eesti inimesed lähtuks enam ühistest väärtustest ja õiguspärase käitumise vajaduse mõistmisest, siis kas mitte ei oleks aeg minna kohtuotsuste kirjutamise tavast samm edasi?

Ehk oleks aeg minna edasi ja loobuda kohtu kui suletud süsteemi mainest? Äkki oleks aeg selgitada enam kõigile, kes soovivad arukat juttu kuulata, kuidas mõne otsuseni jõuti ja millest lähtuti?

Aga võib-olla olen valel teel ja eksin, kui arvan, et ühised väärtused on tähtsamad kui karmid reeglid? Seda otsustate teie ise ja igauks.

Kui me siiski oletame, et keegi peaks sellest küsimustes innustust saama ja ta on nõus mõttega, et kohtusüsteem võiks olla ühiskonna suhtes avatum, siis mida ta peaks tegema? Ma arvan, et hea algus oleks olla valmis selgitama, miks otsustati just nii või teisiti.

Ma arvan, et keegi ei oota kohtunikelt osalemist meediakohtus, milles kahtlustusele või süüdistusele järgneb karistus, ja õigeksmõistmisele järgneb arvamus, et küllap on tegelikult ikka süüdi, aga seekord keerutas välja.

Küll ei ole arukas jätta lava ja oma otsuste tõlgendamist vaid neile, kes teevad seda madalaima võimaliku ühisnimetaja põhjal, et mitte öelda – viivad kollektiivselt kõigi osaliste intelligentsi madalamale.

Seega – teiseks, minu meelest on väärtustest rääkides tulevikus kohtunikkonna mainele oluline küsimus avatusest.

Ja ma tean, uskuge, peaaegu iga päev võib näha, et avalikkusega suheldes võid selgitada ausalt ja avatult – ja saada näkku süljeplöraka. Aga seepärast ei tasu vaikida ega varju pugeda, sest paljud inimesed hindavad avatust ja ausust ja üksikute matside pärast ei maksa jätta elu elamata ja tegemata seda, mis on õige.

Oma jõu ja vastuse mõistmine ning sellega kaasnev soov panustada enam, kui päevatöö nõuab, on hea vundament igale elukutsele, organisatsioonile ja inimesele. Seega: tänan kohtunikkonda hea suhtumise eest.

Muuseas, ma ei tee seda selleks, et süüta teile suhkruga sisse mõru köharohti, vaid seepärast, et leian, et see on põhjendatud. Ja ehk natuke loodan, et see innustab ka tulevikus hoidma sama joont. Seda märgatakse ja hinnatakse.

Nüüd aga **õigusüsteemi arengutest eelmisel aastal**. Arvudest ja seadustest.

Justiitsministeerium kooskõlastas 2011. aastal 112 eelnõu. Ilma ühegi märkuseta kooskõlastati 10 eelnõu, märkusi tehti 78 eelnõule, kooskõlastamata jäeti 24 eelnõu.

2011. aasta märksõna õigusloome vallas on **hea õigusloome põhimõtete** kasutuselevõtt.

2012. aastal hakkas kehtima hea õigusloome ja normitehnika eeskiri. See muudab eelnõude koostamise avatumaks ja suurendab kaasamise rolli juba seadust plaanides.

Seaduse loomine algab väljatöötamiskavatsusest, milles muu hulgas kirjeldatakse lahendatavat probleemi ja uue seaduse mõjusid. Väljatöötamiskavatsus saadetakse osalistele arvamuse avaldamiseks ja kooskõlastamiseks. Kui seejärel otsustatakse asuda eelnõu koostama, tuleb teha põhjalik analüüs kaasnevate mõjude kohta.

Niisiis, kuna esmalt tuleb analüüsida seaduse eesmärki ning põhimõttelised küsimused lahendatakse ja huvirühmad kaasatakse varem, siis kindlasti vähenevad juhtumid, kus eelnõu jäetakse kooskõlastamata. Tähtis on veel see, et teatud juhtudel tuleb ka pärast seaduse jõustumist hinnata, kas seatud eesmärk saavutati.

Rõhutan, et tegu ei ole normitehnika eeskirja järjekordse rutiinse täiendamisega. Olen kindel, et need uuendused koos riigikogus heaks kiidetud õiguspoliitika arengusuundadega aitavad kujundada konsensuslikku õigusloomet ja kindlustada õigusrahu, mida meil tormilise arengu aastail ja hiljem ka majandussurutise tingimustes on mõnigi kord nappinud.

Lisaks loodan, et hea õigusloome põhimõtete järgimine hoiab ära kampaania korras ja kasutu õiguse tekkimise, mille loomiseks ja rakendamise ettevalmistamiseks kulutatakse aega ja energiat, kuid mis praktikas osutub rakendamatuks.

Vihjan siinkohal täiesti taktitundetult näiteks palju poleemikat tekitanud võlgade ümberkujundamise ja võlakaitse seadusele, mille jõustumisest alates kuni möödunud aasta lõpuni laekus maakohtutesse 38 avaldust. Valdavalt on keeldunud menetlusse võtmisest ning neli menetlust on jäänud läbi vaatamata. Võlgade ümberkujundamiseni ei ole aga jõutud üheski menetluses. Seitse isikut vaidlustas maakohtu lahendi, kuid ringkonnakohtus jäid kõik maakohtu lahendid muutmata. Kaks võlgnikku on esitanud kaebuse riigikohtusse, kuid neid ei ole menetlusse võetud.

Ja ma ei heida kellelegi ette eesmärki, kui selle seaduse tegelik eesmärk oli kaitsta nõrgemat poolt. See on heade õigusloojate ja riigimeeste roll. Kuid isegi ilma, et meil oleks hea õigusloome tavale tuginevat seaduse loodetud mõjude analüüsi, võib ikkagi öelda, et see nool läks kahjuks kaugelt märklauast mööda ja pigem tabas võlgniku asemel ehk valijat. Aga kes teab – äkki tõi debatt selle ümber soovitud eesmärgi? Ka see on võimalik.

Hea õigusloome tähendab ka piisavat aega seaduse jõustumiseks valmistumiseks.

Uus, **1. jaanuaril jõustunud halduskohtumenetluse seadustik** on selle parim näide: toimunud on kohtunike ja ametnike koolitused, kokku on lepitud töökorralduslikes meetmetes.

Sisulise tähtsusega on aga see, et seadusega on loodud väga head võimalused kiireks halduskohtumenetluseks. Soovin kohtunikele jõudu ja oskust neid kasutada.

Kriminaalpoliitika vallas oli aasta suurim saavutus kriminaalmenetluse seadustiku muutmine.

Muudeti võistleva menetluse sätteid, tõhustati kontrolli põhiõiguste riive üle, kaotati ära hulk bürokraatiat. Kõige selle eesmärk oli kiirendada kohtumenetlust. Peale selle on nüüd kohustuslik helisalvestada üldmenetlusasjade kohtuistungid. Kohtud on tehniliselt valmis. Kui kahaneb paberprotokollide tähtsus, siis ajapikku väheneb ka istungisekretäride töökoormus.

Hiljuti jõudsid valitsusse **jälitustegevuse muudatused**, mis on avalikkuses rohkem tähelepanu pälvinud. Justiitsministeeriumi üks roll on kaitsta inimeste põhiõigusi ja jälitustegevuse täpsem reguleerimine seda ka teeb.

Usun, et see annab neile, kes seda praktikas kasutavad, selgema pildi, mida ja kuidas teha saab, ning avalikkusele kindlama tunde, et kontroll selliste tegevuste üle, mis riivavad meie privaatsust, on tugev ja põhjalik.

Jätkub **karistusõiguse revisjon**. Lõpusirgel on probleemide kaardistus ja karistusseadustiku koosseisude analüüs professor Jaan Sootaki juhitud töörühmas. Kui see valmis, läheb tööjärg kodifitseerimiskomisjonile. Oleme plaaninud saada sellega valmis 2012. aasta lõpuks.

Lähikuudel saadame kooskõlastusringile **väärteomenetluse seadustiku eelnõu**, millele ootame ka kohtunikonna tagasisidet. Praegu on väärteomenetlus teinekord kohmakam ja aeglasem kui kriminaalmenetlus, kus on juba kasutusel uued ja moodsad lahendused, sealhulgas lihtmenetlused. Selle koha pealt tuleb ajakohastada ka väärteomenetlust.

Äsja saatsime valitsusse juba 2009. aastast ette valmistatud **korruptsioonivastase seaduse eelnõu**. See seadus puudutab ka meid kõiki, kes me oleme Eesti Vabariigi teenistuses. Eelnõuga uuendatakse tegevus- ja toimingupiiranguid, kõrvaldatakse kohtute ja õiguskantsleri tuvastatud normide vastuolud põhiseadusega ning korraldatakse ümber majanduslike huvide deklareerimise süsteem. Kohtunikele jäävad endiselt kehtima kohtute seaduse tegevuspiirangud ja korruptsioonivastase seaduse toimingupiirangud.

Uutest kriminaalmenetluse valdkonna analüüsides märgin kaht. Esiteks analüüs **kohtunike ja prokuröride mõjutamisest**. Analüüsi küsimustikule vastas ligi 80 kohtunikku ja 100 prokuröri. Selgus, et

- viiendikku kohtunikest on püütud väljaspool kohtuprotsessi mõjutada. Enamasti seisneb see tülitamises, kuid ette tuleb ka ähvardamist ja korruptsioonile õhutamist. Näiteks 26. märtsil 2008 mõistis Viru maakohus kahele isikule reaalse vangistuse. Muude kuritegude seas saatsid nad kohtunikule solvava kirja vulgaarsete ja ebatsensuursete väljenditega, ähvardades teda ka raske tervisekahjustuse ja isegi tapmisega;

- mõtlemapanev on, et tõsisematest mõjutamiskatsetest ei anta politseile teada. Ähvardusest teatas politseile vaid üks vastanu, korruptsioonile õhutamist ei ükski. Veelgi enam, kaheksast korruptsioonile õhutamise juhust viie puhul ei rääkinud kohtunik või prokurör sellest kellelegi, ka mitte sõbrale või perekonnale.

Sel kuul valmis analüüs **katkematust menetlusest**, ja ka sellest mõni esialgne sõna:

- Ligi 30% üldmenetluses kohtusse saadetud asjadest lahendatakse kokkuleppemenetluses. Soovimata seda menetlusliiki ülistada, juhime eelkõige prokuröride tähelepanu sellele, et kokkuleppe sõlmimine kohtumenetluse ajal võiks toimuda enne sisuliste istungite algust, et sellele kohtuasjale plaanitud, aga vabanevad päevad saaks broneerida juba teistele üldmenetlustele.

- 2010. aastal kohtusse saadetud kriminaalasjade seas on ka selliseid, kus kohtumenetluseks ei soovitagi üle ühe päeva, kuid ühises istungiajas suudetakse kokku leppida alles kuue või enama kuu pärast.

Just selle probleemi tõttu korraldasime koos riigikohtuga küsitluse istungite plaanimise probleemide kohta, millele paraku vastas vaid 46 kohtunikku. Selle teemaga tegeleme üheskoos kohtute, prokuratuuri ja advokatuuriga kindlasti edasi.

Avaliku õiguse valdkonnas pakub praegu enim kõneainet **avaliku teenistuse seaduse eelnõu**, millega nähakse ette senisest märksa tänapäevasem, läbipaistvam ja paindlikum süsteem.

See on kõrgharidusreformi kõrval ilmselt teine suurem reform, mis sellel valitsusel ees seisab. Seda on ette valmistanud mitu minu eelkäijat. Vajadus ajakohastada avalikku teenistust on olnud seaduseelnõuna sõnastatud alates 2001, aastast, kui sellega tegi algust Märt Rask. Nüüd on aasta 2012. Naljaga pooleks: loodan, et ehk on kümneaastane hoovõtt selle reformi äratemiseks piisav.

Aga teiselt poolt olen kaheksa kuud arutades, vaieldes, nuputades, uuesti arutades, ümber sõnastades ja kokkuleppeid otsides tundnud juba ka seda soovi, et ehk oleks mõistlikum jätta kõik nii, nagu on. Siis ei muutuks midagi ja paljudel oleks mugavam.

Arvan ometi, et aeg on küps avaliku teenistuse ajakohastamiseks, ja mis seal salata, mõlemad koalitsioonierakonnad on andnud oma olulised põhimõtted sellesse reformi. Alles eile lõpetasime valitsuskabinetis kolm järjestikust nädalat kestnud arutelu reformi põhiliste valikukohtade üle ning lähinädalatel saab nende otsuste alusel valmis terviktekst, et sellega minna valitsusse ja seadusandja ette.

Reform puudutab otseselt ka kohtunikke ja kohtuametnikke. Avaliku teenistuse hüved lähenevad erasektori omadele. Ka näiteks puhkuste pikkuse poolest, kus tuleb küll nelja-aastane üleminekuaeg. Ma mõistan, et see ei pruugi kõigile meeldida. Aga minu meelest ei saa ka eeldada, et hakataks tegema erandeid – kui, siis olgu kõigile sarnane regulatsioon. Mul on hea meel, et sama meelt on olnud ka näiteks riigikohtu esimees, kes vastas parlamendisaadikute küsimustele, et

see on seadusandja otsustada – paljudes riikides on kohtunike puhkused võrdsustatud avaliku teenistuse erinevate rühmadega.

Aga samahästi võiks kurta ka peaminister, et tema puhkust kärbitakse 45 päevalt 35le. Ma siiski arvan, et elu on edasi läinud ja need, kes on täna vabariigi teenistuses, ei pea enam saama töötasu asendusena muus vääringus kui korralikus palgas.

Nii maa- kui ka halduskohtute töös toob muudatusi uus **riigivastutuse seadus**. 2002. aastast kehtiv riigivastutuse seadus ning 1998. aastast kehtiv riigi poolt alusetult vabaduse võtmisega tekitatud kahju hüvitamise seadus ühendatakse uues, juba 2010. aastal riigikogule esitatud eelnõus, mis on ka uue koosseisu menetleda.

Eelnõu tuleb veel muuta – muu hulgas ka seetõttu, et riigikohtu üldkogu jõudis lõpule nelja riigivastutust puudutava põhiseaduslikkuse järelevalve menetlusega, tunnistades põhiseadusevastaseks olukorra, kus kriminaalmenetlusega tekitatud kahju hüvitamise regulatsioon puudub.

Regulatsiooni puudumise tõttu on välja kujunenud praktika, kus kriminaalmenetluses tekitatud kahjunõudeid lahendab halduskohus, lähtudes põhimõttest, et halduskohtule alluvad kõik avalik-õiguslikud vaidlused, mille kohta ei ole eriregulatsiooni.

Seejuures on ilmnenu, et halduskohus on regulatsiooni puudulikkuse tõttu lähtunud ka kriminaalmenetluses tekitatud kahjunõuete puhul haldusõigusliku riigivastutuse üldpõhimõtetest. Lisaks peab halduskohus sellises praktikas andma sisulisi hinnanguid kriminaalmenetluse toimingutele ja kohaldatud meetmetele. Kohtusüsteemi terviklikkust ja ülesehitust arvestades on selline lahendus ebamõistlik.

Kohtualluvusel pole oluline mõju mitte ainult riigivastutusõigusele, vaid kogu kohtusüsteemi ülesehitusele ja toimimisele. Seetõttu tegime sügisel ettepaneku arutada riigivastutusnõuete kohtualluvuse küsimust riigikogu põhiseaduskomisjonis.

Nüüdseks on lõppenud põhimõtteline arutelu selle üle, millises kohtus vaadata läbi riigi poolt kriminaalmenetluses tekitatud kahju hüvitamise nõue, ja põhiseaduskomisjon on otsustanud, et küsimus jääb maakohtu pädevusse.

Menetlusökonomiline oleks kahtlemata, et prokuratuuri ja politsei tekitatud kahju hüvitamise nõue vaadatakse läbi kriminaalasja arutamise raames. Hiljemalt märtsis soovime esitada justiitsministeeriumi arvamuse eelnõu kohta ja muudatusettepanekud komisjonile, ja kindlasti arutame seda enne ka riigikohtuga.

Nagu eelnenud näide kinnitab, pole kohtusüsteemil kaalukas roll mitte ainult põhiseaduse kaitsel, vaid ka õiguspoliitiliste valikute suunajana.

Lähinädalatel saadetakse kooskõlastusele **korrakaitse seaduse rakendusseadus**. Selle jõustumist võib prognoosida 2013. aasta keskel. Seadusega laiendatakse riikliku järelevalve pädevust nii, et ka ametid ja inspeksioonid saaksid tõhusamalt järelevalvet teostada. See on kahtlemata üsna mahukat tööd nõudnud ja oodatud seadus.

***

Aasta alguses andsime teada, et valmimas on **lobireeglite** analüüs. Arvan, et läbipaistvus avaliku võimu mõjutamisel on kõigi huvides.

Kui on olemas selged lobireeglid, siis kahaneb ka hämarala korrupsiooni ja seadusliku mõjutamise piiril.

Lobiregulatsiooni alla käiksid eelkõige need isikud, kes esindavad klientide huve avaliku võimu juures konkreetselt selle eest makstava tasu eest. Näiteks suhtekorraldajad või advokaadid, kes kliendi huve esindades õigusabi andmise kõrval ka lobi teevad.

Ning viimase aja uudiste valguses tasub mõelda, kas lobireegleid on vaja ka selleks, et lobireeglite järgmisega saaks karistusseadustiku mõjuvõimuga kauplemise koosseisu puhul välistada teo õigusvastasuse.

Igal juhul saab see olema paras pähkel, sest analoogseid regulatsioone on erineva eduga loodud ka mujal, kuid täpne kopeerimine ei pruugi kuidagi töötada. Kaasame sellesse tegevusse ka rahvusvahelist kogemust ja praktikat.

Eesmärk on selge: arenenud kodanikuühiskonnas on igati austusväärne kaitsta oma huve ausal ja läbipaistval viisil.

Ehk ongi Eestis vaja mingeid reegleid või tõuget selleks, et ei kardetaks oma huve kuluaaridest avalikkuse ette tuua?

Vastu on võetud **majandustegevuse seaduse üldosa seadus**.

Iga selle seaduse kohaldamisalasse jääv küsimus peab alates 1. jaanuarist 2014 lähtuma seaduse üldistest põhimõtetest ja detailsetest suunistest.

Oma valdkonna korrastamisega tegelevad ka keskkonnaõiguse ning ehitus- ja planeerimisõiguse kodifitseerimiskomisjon. **Keskkonnaseadustiku üldosa ja eriosa** valmivad 2013. aastaks.

Ehitus- ja planeerimisõiguse kodifitseerimiskomisjon lõpetab töö käesoleva aasta jooksul. Korrastatud õigus vähendab kindlasti õigusvaidlusi ja hõlbustab õigusmõistja tööd.

Eraõigusest. Justiitsministeeriumi õigusloomepädevus on värskest suurenenud **intellektuaalse omandi** õiguse valdkonnas: autoriõigus, kaubamärgiõigus, patendiõigus, kasulik mudel, geograafiline tähis jne. Kui oleme end selle valdkonnaga üksikasjalikult kurssi viinud, siis alustame 2012. aastal intellektuaalse omandi õiguse kodifitseerimisega.

Ehkki viimase aja uudiseid vaadates tundub, et me pole Eestis selles valdkonnas suurimad eksperdid. On inimesi, kes teavad juba enne kui me ise, mida me ette valmistama asume. Ma siiski meenutaks neile kõigile, et ka selles valdkonnas – nagu teistegi seaduste puhul – kehtivad hea õigusloome põhimõtted. Ehk teisisõnu eelnevad eelnõule küsimusepüstitus, analüüs, oodatavad mõjud ja huvirühmade kaasamine.

Aga kui keegi tahab ette karta või piketeerida, siis on see tema põhiseaduslik õigus.

Kooskõlastusringile on saadetud **korteriomandi ja korteriühistu seaduse eelnõu**, mille kohaselt kaovad ära korteriühisused ja tekib korteriühistu igale majale, kus on loodud korteriomandid.

Nagu teate, on selle valdkonna õigusaktide mõistmise ja rakendamisega olnud tõsiseid probleeme. Eelnõuga need kõrvaldatakse ja täidetakse seaduselüngad, näiteks korteriühistu maksejõuetusega seonduv.

Kuna valdkond on suur ja selle mõju väga lai, siis oleme planeerinud seaduse jõustumist aastaks 2016.

Ministeeriumidele on välja saadetud **ühendusvahendite talumise õiguslik analüüs**. Selles pakume välja aluse, kuidas reguleerida teede, kaablite ja torude ja muude ühendusvahendite talumine ja talumise eest hüvitise saamine.

Kui alus kokku lepitud, hakkame regulatsiooni ette valmistama. Rakendumine on kavandatud samuti aastal 2016. Üks eesmärk on vähendada selliste kohtuasjade hulka, kus vaieldakse juurdepääsu üle avalikult kasutavale teele.

Nüü kaitsemehhanismide loomist nõrgemale poolele kui ka õigusvaidluste vähendamise ideed kannab ka otsus töötada kevadeks välja **mitteabielulise kooselu** reguleerimise kontseptsioon. See pakub välja, kuidas lahendada näiteks teravad varaküsimused sellises kooselus, sealhulgas ülalpidamine.

Meil ei ole veel kindlat seisukohta, kas selline kooselu tuleb registreerida või peab õigusliku kaitse tagama *de facto* olukord. Tegu on täiesti sooneutraalse eelnõuga, millega ei ole kavas muuta abielu mõistet.

Loodan ka selle eelnõu puhul, et arutelu püsib sama asjalik kui seni – vaid siis saab sisulist tulemust oodata.

Võlaõiguses peame võtma 2013. aasta jooksul üle **hiliste maksete direktiivi**, mis reguleerib viiviste ja sissenõudmiskulude maksmist rahaliste kohustuste täitmise korral. Samuti tuleb üle võtta **tarbija õiguste direktiiv**, mis puudutab eelkõige võlaõigusseaduse koduukse ja sidevahendite lepinguid. Jätkuvad ettevalmistused loomaks Euroopa Liidu määrust, millega kehtestatakse müügilepingut ja teenuselepingut käsitlev regulatsioon. Märgilise tähendusega on, et **lepinguõigus** hakkab **Euroopa Liidus** saama ühtset vormi.

Üle vaadatakse piiriülest maksejõuetusmenetlust puudutav määrus, muu hulgas soovitakse reguleerida **maksejõuetus kontsernide ja ettevõtete gruppide** puhul.

Jätkub töö Brüsseli I määrusega, mille eesmärk on **lihtsustada kohtudokumentide ja muude avalike dokumentide liikumist Euroopas** ja parandada kodanike ja ühingute võimalusi teistes riikides asju ajada. Muudatuste jõustumine vähendab pisut ka kohtute töökoormust, kuivõrd praegu vaatab kohus läbi keskmiselt ühe kohtulahendi tunnustamise asja nädalas. Loodetavasti võetakse muudatused vastu sel aastal.

Euroopa Liidus soovitakse ühtlustada ka **tsiviilkohtumenetluse reegleid**. Tänavu plaanitakse tulla välja kollektiivsete hagide regulatsiooniga, mis võimaldaks esitada hagi kollektiivsete huvide

paremaks kaitseks olukorras, kus kostja on tekitanud paljudele isikutele natukene kahju: näiteks pettused lühisõnumi teel.

Eelmise aasta ministri ettekandes avaldati lootust, et aasta algul jõustunud äriseadustiku muudatused, sealhulgas äriühingu odavam asutamine, hoogustavad majandust. See ongi tõeks osutunud: möödunud aastal registreeriti ilma sissemakseta 8023 osaühingut ehk 61% kõigist registreeritud osaühingutest.

Kooskõlastusringil on **riigilõivuseaduse ja tsiviilkohtumenetluse muutmise seaduse eelnõu**, mis alandab tublisti hagihinnast sõltuvaid riigilõive.

Pisut üllataval moel on leitud, et avaliku E-toimiku kaudu hagiavalduse esitamise soodsam riigilõiv on ebaõiglane nende suhtes, kes ei kasuta dokumentide esitamise nüüdisaegseid lahendusi.

On täiesti huvitav vaidlus: kas oleks siis õiglasem, kui inimesed, kes ise andmevälju täites kergendavad kohtu tööd, maksavad suuremat lõivu lihtsalt seepärast, et on isikuid, kes eelistavad lasta teha seda kohtul?

Ja me ei räägi inimestest, kellelt ei saa eeldada arvutioskust või kel ei ole see näiteks puude tõttu võimalik – nende puhul näeb seadus ette võimaluse kohaldada sooduslõivu. Usun, et saame siiski katsetada, kas soodsamad lõivud julgustavad kõiki paberivabale asjaajamisele.

Eelnõu sisaldab ka kohtumenetlust tõhustavaid tsiviilkohtumenetluse seadustiku muudatusi, aga nagu ma oma kõne alguses mainisin, seda kavandatust palju väiksemas mahus.

Eelnõus alles olevatest muudatustest nimetan vaid, et näiteks menetlusedokumentide kättetoimetamisel juriidilistele isikutele hakatakse rohkem tuginema äriregistri aadressi- ja sideandmetele ning kui juriidiline isik sealt posti kätte ei saa, siis võib kohus teha lihtsamalt avaliku kättetoimetamise.

Menetlusosaline, kellele on korra juba tema suhtes käiv kohtumenetlus teatavaks tehtud, peab ise teavitama kohut oma aadressi- ja sideandmete muutmisest või ka oma pikemast ärasõidust. Vastasel korral loeb kohus viimasele teadaolevale aadressile saadetud kohtudokumendid kättetoimetatuks.

Kohtumenetluse kiirendamisega jätkame tööd, ja senine suhtlus kohtunikkonnaga annab lootust, et meie koostööd kroonib kohtumenetlust tõhustav eelnõu.

Avaldan ühtlasi lootust, et koostööd kohtunikkonnaga jagub mujalegi, jagub selleks, et tegeleksime kõige olulisema probleemiga.

Justiitsministeeriumi arengukavas on tõdetud üsna karmilt, et praegune kohtusüsteem ei suuda tagada õigusemõistmist mõistliku aja jooksul ega süsteemi korrakohast toimimist.

Kuid enne kui teemaga jätkan, peatun menetlusstatistikal. Detailse statistika saame märtsis, nii et siinkohal vaid mõned üldised trendid ja tähelepanekud.

Esiteks. 2011 oli esimene masujärgne aasta, mil maakohtutele saabus vähem uusi asju: tsiviilasju 9%, kriminaalmenetlusasju 13%, haldusasju 9% vähem. Vaid väärteomenetlusasju saabus 5% võrra rohkem, mille tingis füüsilise isiku väärteoasjade kasv.

Teiseks. Koos vanade menetluses olevate asjadega ootas maakohtutes lahendamist 75 070 erineva kiirus- ja keerukusastmega kohtuasja ning halduskohtutes 4514 kaebust.

Jätkates üldnäitajatega, siis sellest hulgast sai maakohtutes esmase lahenduse 57 907 tsiviil-, kriminaal- või väärteomenetlusasja ning 3163 haldusasja. Aasta lõpuks jäi esimese astme kohtute menetlusse maakohtutes ligi 17 000 kohtuasja, millest umbes 5–7 protsendil on mõistlik menetlusaeg möödunud.

Kolmandaks. Kui esimeses astmes iseloomustas aastat mõningane uute asjade langustrend, siis ringkonnakohtute kohta seda väita ei saa. Aasta jooksul laekus ringkonnakohtutele lahendamiseks 6552 apellatsioon- või määruskaebust kõikides menetlusliikides kokku ning läbi jõuti vaadata 6763 apellatsioon- või määruskaebust. Uute asjade mõningane kasv koos täitmata ametikohtadega on viimastel aastatel tinginud keskmise menetlusaja pikenemise teises astmes. Peale kohtuniku ametikohtade täitmise tuleb kindlasti analüüsida töökorralduse plusse ja miinuseid. Ka ringkonnakohtud peavad tagama menetlusosalistele mõistliku menetlusaja.

Keskmine asja lahendamise aeg tsiviilasjade puhul esimeses astmes vähenes aastaga 178-lt 164-ni, üldmenetlustes 433-lt 346-ni, väärteomenetlustes 132-lt 79-ni, haldusasjade menetlusaeg on kasvanud 127-lt 142 päevani (põhjuseks kinnipeetavate kaebuste suur hulk). Teises astmes on apellatsioonkaebuste menetlemise aeg: tsiviilasjades vähenenud 193-lt 167-ni, kriminaalasjades 59-lt 54-ni, haldusasjades oli 202 päeva, nüüd 191 päeva. Kuid haldusasjade määruskaebusmenetluste aeg on kasvanud 48 päevalt 78-ni.

Nüüsiis, kui ma ütlesin, et süsteem ei taga õigusemõistmist mõistliku aja jooksul, siis ärge pidage seda üleolevaks, vaid probleemi tunnistamiseks, milles ma ei ole mitte esimene. Ka kohtute seaduse eelnõu töörühm Märt Raski juhtimisel on eelnõu seletuskirjas tõdenud, et õigusemõistmine ei ole korrakohane, sest näiteks ei suudeta sugugi alati lahendada kohtuasja mõistliku aja jooksul, ja viidanud Euroopa inimõiguste kohtu lahenditele Eesti suhtes. Inimõiguste kohus on öelnud, et kohtute töökoormus ei vabanda mõistliku menetlusaja ületamist. Soovin, et seda kohtu seisukohta peaksid silmas ka kohtuesimehed kohtu tööd korraldades ja oma või alama astme kohtunike üle järelevalvet teostades.

Kuigi iga kohtunik on õigust mõistes sõltumatu ja iseseisev, on tingimustes, kus kohtuasju on palju ja menetlejaid vähe, ülioluline kohtuasutuse tugev ja sihikindel juhtimine, kohtuasutuse töö korraldamine. Juhtimiseks on vaja usaldusväärset mandaati. Kohtule on vaja seaduse kohaselt välja valitud ja ametisse kinnitatud esimeest.

Mul on hea meel tänase auditooriumi ees avaldada tänu kahele kohtu esimehe kohusetäitjale, kes on korraldanud oma kohtu tööd keerulisel ajal, mil ametis olevate kohtunike arv on olnud selgelt ebapiisav. Suur tänu vastutuse võtmise eest Tartu maakohtu esimehe kohusetäitjale Madis Kägule ja Tartu ringkonnakohtu esimehe kohusetäitjale Mati Kartaule senitehtu eest!

Ühtlasi annan teada, et olen palunud Tartu ringkonnakohtu üldkogult arvamust kohtunik Kersti Kerstna-Vaksa nimetamise kohta kohtu esimeheks ja olen otsustanud esitada KHN-ile Tartu maakohtu esimehe kandidaadiks kohtunik Liivi Loide. Olen mõlema kohtu esimehe kandidaadiga

peetud vestluse põhjal valiku õigsuses veendunud ja loodan saada nii üldkogu kui ka KHN-i toetuse, et juba järgmisel kuul kohtu esimehed ametisse nimetada.

Aga nüüd, pöördudes tagasi arengukava juurde. Ütlen otse ja avalikult, me hakkame tegelema **kohtukorralduse reformiga**, et korrastada kohtusüsteemi ülesandeid ja struktuuri ning süvendada kohtusüsteemi enesekorralduslikku alget ja süsteemisest vastutustunnet.

Enne eelnõu väljatöötamist peavad kolm riigivõimu haru üheskoos otsustama kohtusüsteemi enesekorralduse põhimõtted, mis tagaksid kohtuvõimu tõhusa toimimise ning sõltumatuse ja vastutuse tasakaalu. Arvan, et selle reformi tegemisel peavad olema ühe laua taga nii kohtunikonna eri vaateid esindavad pooled, riigikogu esindajad kui ka vähemalt koalitsioonierakondade võtmeisikud.

Ma pole naiivne. Isegi sellise auväärse foorumiga on võimalik, et mägi sünnitab hiire, kui lubate nii väljenduda. Aga on võimalik, et leiame lahenduse, mis tagab erinevate ootuste ja eesmärkide terve tasakaalu.

Mina igatahes arvan, et selle tasakaalu leidmiseks on parim võimalik viis korraldada sellised arutelud kõigi osapooltega ühiselt – avatult ja ausalt, et ei jääks ruumi intriigidele, kes sai rohkem ja kes on autor.

Väga tõsist muret tekitab **täitmata kohtunikukohtade suur arv** ja probleemne olukord kohtunike järelkasvuga. Meil ei ole kavas muuta kohtunike arvu kehtestavat määrust, samuti ei ole suur täitmata kohtade arv meie soov, vaid reaalsus, millega me pole rahul ja mida soovime muuta. Möödunud aastal korraldati konkurs 22 kohtunikukohale, mille käigus täideti kuus ja ilmselt täidetakse veel seitse kohtunikukohta.

Siin on ka kohane märkida, et eile kuulutasime välja ka konkursi kahele Tartu maakohtu kohtuniku kohale, kolmele Viru maakohtu kohtuniku kohale ja ühele Viru maakohtu kohtunikukandidaadi kohale.

On tõsi, et justiitsministeerium ei ole kuulutanud alati konkursi kohe välja. Põhjus on selles, et oleme tahtnud täita kohtunikukohad esmalt vähem populaarsetes piirkondades või anda aega mõnele eksami sooritamiseks veel liiga vähe ametis olnud kohtunikukandidaadile.

Tingimustes, kus kohtunike töökoormus on piirkonniti väga erinev, oleme võtnud aega, et otsustada, kas võib olla otstarbekam viia väiksema koormusega kohtust koht üle suurema koormusega kohtusse. See otsus ei saa aga sündida kiiresti, eriti mitte kiiresti muutuva õiguse ja majanduse tingimustes.

Kuid need on üksikjuhtumid.

Peamine probleem on ikkagi see, et masu ajal tehti valik suunata kogu jõud koondamiste vältimisele kohtusüsteemis ning rahapuudusel ei olnud võimalik võtta tööle uusi kohtunikukandidaate.

Aga praegu on mõnesse kohtumajja võimalik leida kohtunikke vaid siis, kui nad on olnud seal kandidaadina teenistuses. Piirkond ei meelita mujalt tulijaid ja samal ajal ei ole kohapeal piisavalt prokuröre ja advokaate, kes sooviksid saada kohtunikuks. Praegu on teenistuses üheksa

kohtunikukandidaati ja uus konkurss käimas kuuele kohale. Kandidaadikonkursid on viimasel ajal olnud väga populaarsed ja nende õnnestumises võib peaaegu kindel olla.

Kindlasti ei näe me tulevaste kohtunikenäe vaid noori. Aga kogenud juristid arvestavad ka sellega, et kandidaaditeenistus tähendaks mõnel juhul tagasiminekut töötasus, loobumist kindlasti töökohast, võimalik, et ka elukohavahetust.

Aastaid õigusvaldkonnas töötanud inimeste puhul ei ole pikk ettevalmistusteenistus sageli ka sisuliselt põhjendatud. Et hõlbustada sujuvamat liikumist õiguselukutsete vahel, oleme asunud välja töötama **advokatuuriseaduse, kohtute seaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu**.

Eelnõus arendatakse edasi kohtute seaduse eelnõus sisalduvat põhimõtet, mille kohaselt peab kohtunike juurdekasv tulema kohtusüsteemi seest. Kuidas see täpselt toimuma peaks, arutame läbi kohtunikueksamikomisjoniga.

Järgmise teema sissejuhatuses mainin, et eelkõneldud eelnõuga kavandame luua samuti kohtute seaduse eelnõu eeskujul kohtujuristi ameti.

2013. aasta riigieelarve koostamise protsess on juba alanud ja oleme selle raames esitanud ettepaneku saada kohtuametnikega seotud kuludeks juurde 4 miljonit eurot. Pean siiani heaks ja sobivaks koalitsioonilepingus võetud eesmärgi, et üldjuhul ei kesta kohtumenetlus üle saja päeva.

Võimalik, et seda ei saavutata veel aastal 2015, kuid sinnapoole tuleb püüelda.

Ilma süsteemi lisaraha panemata jääb see eesmärk paraku saavutamata.

Kohtunik vajab selleks enda kõrvale motiveeritud ja hea ettevalmistusega tugimeeskonda. Kohtuametnike palk peab olema töö väärieline, ametnikke tuleb koolitada ja peab olema võimalik teha kohtu sees karjääri.

Kui kohtuniku kõrvale luuakse kohtujuristi amet, siis panevad tema roll, pädevus ja töötasu praeguseid kohtuametnikke end edasi arendama ja võimekad juristid näevad end kohtutööd tegemas ka enne kohtuametisse pürgimist. Enamik tulevase kohtunikke kasvaks välja kohtujuristide seast.

2011. aasta oli murranguline kohtuametnike koolituse asjus: koolitused toimusid koolitusnõukogus heaks kiidetud koolitusplaani järgi, need sisaldasid nii menetlusõiguse kui ka oskuskoolitusi. Kuivõrd ametnike professionaalsust oskab kõige paremini hinnata kohtunik, siis palusime menetluskoolituste korraldamiseks abi mitmelt kohtunikult. Tänapäeval siinkohal kohtuametnike koolitusse tublisti panustanud kohtunikke Ingeri Tamme, Kersti Kerstna-Vaksa ja Villem Lapimaad.

Valmis ka kohtuametnike elektrooniline käsiraamat, mis on kättesaadav kohtute siseveebis ja millest peaks saama uue ametniku ja asendaja tubli abimees. Täna kõiki neid ametnikke ja kohtunikke, kes käsiraamatu valmimisele kaasa aitasid.

Kohtuametnike spetsiifilise rolli väärtustamiseks oleme asunud välja töötama kohtupersonali arengukava, mille alusel luua nüüdisaegne koolitus- ja värbamisstrateegia, motiveerimismeetodid ja töötasustamise põhimõtted.

Teine arengukava, millega sel aastal tegeleme, on kohtute IKT arengukava. Eesmärk on selgitada välja vajadused ning leida kõige optimaalsemad võimalused nende rahuldamiseks, et kulutusi ei tehtaks juhuslikult ja olemasolev leiaks maksimaalset rakendust.

Kuigi uue KIS 2 väljatöötamist ja selle jätkuprojekti rahastatakse investeeringute kava kohaselt tõukefondide rahast ja uusi videokonverentsi seadmeid saab soetada Šveitsi koostööprojekti raames, on osa infosüsteemide ja tehnikaga seotud kulusid alati kohtute eelarve kanda.

Läinud aastal said uued videokonverentsisüsteemid Jõhvi ja Rakvere kohtumaja, sel aastal jätkame uute skannerite, fotoaparaatide, helisalvestussüsteemide soetamist, arendame maksekäsu infosüsteemi, avalikku E-toimikut, statistikakeskkonda.

Nüüd jõuamegi kohtute haldamise nõukoja teise ettepanekuni loobuda kohtute reservi moodustamisest täitmata kohtunikukohtade arvel ja suurendada baaseelarvet alaliste kohtuametnike ametikohtade loomiseks.

Kui 2013. aastal ei eraldata kohtusüsteemile rohkem lisaraha, kui on seadusega ette nähtud kohtunike töötasu tõusuks tarvis, ning kohtunike ametikohtade täitmine läheb plaanipäraselt, siis on meil eelarveaasta alguses täitmata kümme ametikohta. Neist mõni konkurss on selleks ajaks agu juba pooleli, st me ei saa arvestada kõigi kümne puuduoleva kohtuniku aastapalgaga.

Kui arvestada, et reservist maksame kohtunikele praktikantide juhendamistasud ja kohtunikukandidaatide töötasud, maksame infosüsteemide arendusi testivatele ametnikele lisatasu, infosüsteemide projektijuhtimise tasu, siis jääb reservi väga vähe personalikuludid, millest suurendada baaseelarvet ja luua uusi kohtuametnike ametikohti.

Vaadates neid reservi kuluartikleid ei saa ma öelda, et nende asemel tuleb luua uued ametikohad. Tegu on olnud vajalike kulutustega.

Kuni me ei tea 2013. aasta kohtute eelarvet ega seda, kas taotletud 4 miljonit lisaeurot eraldatakse, siis ei saa anda lubadust suurendada baaseelarvet selleks, et võtta juurde veel rohkem madalalpalgalisi kohtuametnikke.

Me ei ole leidnud ja ka kohtute haldamise nõukoda ei ole välja pakkunud lahendust, kuidas kasutada täitmata kohtunikukohtade raha ehk ajutist raha paremini, kui eraldada seda ühiste kavatsuste protokollide alusel kohtule teatud probleemidega tegelemiseks.

Kuivõrd käesoleval aastal on reservis raha rohkem ja kohtuametnike palgaprobleem endiselt terav, siis oleme eraldanud lisaraha peamiselt selleks, et kohus säilitaks jõudluse tingimustes, kus kõik kohtunikukohad ei ole täidetud.

Eraldi oleme näinud reservist ette 112 000 eurot, mille eraldamiseks leppisime kohtutega kokku vaid selles, et seda kasutatakse ametnikele lisatasudeks. Peaaegu kõik 2011. aastal ühtse kontaktpunkti raames tööle võetud nüü-öelda ajutised ametnikud saavad jätkata ka tänavu, ÜKP-de maht oli ligi 400 000 eurot.

Kui objektiivsetel põhjustel on kohtuniku koht ajutiselt täitmata, on tegu ikkagi ajutise rahaga ning ei ole vastutustundlik katta ajutise rahaga püsikuludid. Selline personalikulude jaotamine on otseselt ametnike ja seeläbi ka kohtunike huvides. Kuid ma olen avatud ettepanekutele kasutada raha veel paremini.

Ehkki KIS 2 arenduskulud vabanevad, ei ole need personalikulud ja kavandame kasutada neid kohtute IKT arendamiseks.

Kuivõrd kohtute haldamise nõukoda on avaldanud rahulolematust kohtute eelarve praeguse kujundamisega ja mina ei luba meetodika muutmist enne eelarve vajalikku suurenemist, siis loodame, et see küsimus laheneb juba 2013. aasta riigieelarve seadusega.

Kokkuvõtteks. Mul on hea meel soovida tänaseks viljakat arutelu ning avatud südant ka tulevikuks, kui nende ja järgnevate arutelude tulemusena võiks leida tasakaalu, mis teeb kohtupidamise jälle sammu võrra paremaks.

Kõlab peaaegu nagu valimisloosung, aga miks ka mitte: Eesti kohtukorraldus võiks olla Euroopa parimate seas. Mitmes valdkonnas me seda suudame, miks mitte ka siin, kus on koos silmapaistvalt palju pidevat kasutust leidvat ajupotentsiaali.

Igatahes edu ja kena päeva kõigile. Nii siin kui sealpool ekraani.

Täna!